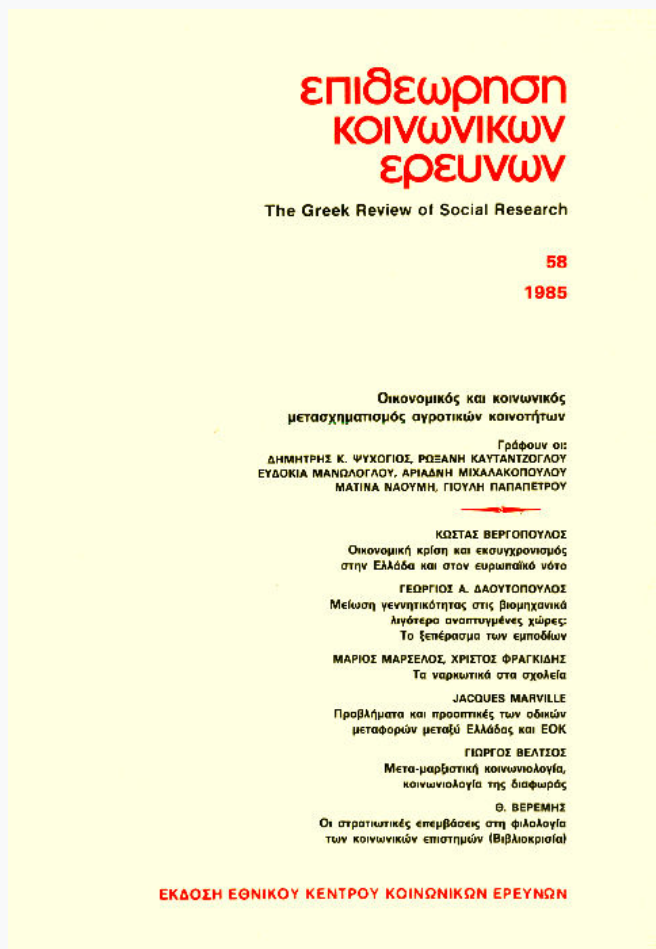


The Greek Review of Social Research

Vol 58 (1985)

58



**Μορφές οικογένειας στο Συρράκο στις αρχές
του αιώνα**

Ρωξάνη Καυταντζόγλου, Ματίνα Ναούμη

doi: [10.12681/grsr.803](https://doi.org/10.12681/grsr.803)

Copyright © 1985, Ρωξάνη Καυταντζόγλου, Ματίνα Ναούμη



This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Καυταντζόγλου Ρ., & Ναούμη Μ. (1985). Μορφές οικογένειας στο Συρράκο στις αρχές του αιώνα. *The Greek Review of Social Research*, 58, 32–54. <https://doi.org/10.12681/grsr.803>

Ρωζάνη Καυταντζόγλου, Ματίνα Ναούμη**

ΜΟΡΦΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΟ ΣΥΡΡΑΚΟ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

Η μελέτη αυτή έχει ως θέμα το μέγεθος και τη μορφή της οικογένειας στο Συρράκο, ένα βλάχικο χωριό βιοτεχνών και ημινομάδων κτηνοτρόφων στο νομό Ιωαννίνων.** Αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης έρευνας του ΕΚΚΕ με τίτλο «Οικονομικός και κοινωνικός μετασχηματισμός αγροτικών κοινοτήτων».

Το θέμα αυτό μας απασχόλησε γιατί αποτελούσε βασική θέση της έρευνας ότι η κατανόηση της οργάνωσης της οικογενειακής μονάδας και των μεταβολών της μέσα στο χρόνο είναι απολύτως αναγκαία για μια βαθύτερη γνώση της κοινωνίας αυτής.

Υλικό για τη μελέτη μας δίνουν τρεις γιουκλαμάδες (δημοτολογία) της κοινότητας Συρράκου των ετών 1898, 1905 και 1929.*** Η έρευνα συνεχίζεται με την επιτόπια αναζήτηση συμπληρωματικών στοιχείων.

Ξεκινώντας θα χρειαστεί να υπενθυμίσουμε ορισμένους όρους¹ που θα επανέρχονται συχνά στο άρθρο και αναφέρονται στις μορφές οργάνωσης και δομής της οικογένειας.

Ο όρος «πυρηνική οικογένεια» αναφέρεται στην οικογενειακή μονάδα που αποτελείται από ένα παντρεμένο ζευγάρι με (ή χωρίς) τα παιδιά του.

Ο όρος «νοικοκυριό» γενικά χρησιμοποιείται σε αντιδιαστολή με τον όρο «οικογένεια» για να περιλάβει περιπτώσεις συνοίκησης κάτω από την ίδια στέγη

* Ερευνήτριες στο ΕΚΚΕ.

** Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το Συρράκο βλέπε το άρθρο του Δημ. Κ. Ψυχολογίου: «Οικονομικός και κοινωνικός μετασχηματισμός αγροτικών κοινοτήτων» που δημοσιεύεται στο παρόν τεύχος.

*** Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε από δω το κοινοτικό συμβούλιο του Συρράκου που μας παραχώρησε τα δημοτολόγια και άλλα βιβλία της κοινότητας· ειδικότερα τον γραμματέα της κοινότητας κύριο Γιάννη Μάκη για τις πρόσθετες πληροφορίες που μας έδωσε. Ευχαριστούμε επίσης τους κατοίκους του Συρράκου που μας βοήθησαν και μας βοηθούν στην έρευνά μας.

1. Η ορολογία και η ταξινόμηση των μορφών οικογενειακής εξέλιξης είναι του P. Laslett, *Household and Family in Past Time*, Cambridge University Press, 1972.

και ατόμων που δεν έχουν συγγενικές σχέσεις μεταξύ τους. Επειδή δέν συναντήσαμε τέτοιες περιπτώσεις στο Συρράκο, ή κι αν υπήρξαν μερικές δεν διακρίνονται μέσα από το υλικό μας, θεωρούμε (για την περίπτωση της μελέτης αυτής) πως οι δύο όροι ταυτίζονται.

Ο όρος «διευρυμένη πυρηνική οικογένεια» αναφέρεται γενικά όταν μιλάμε για τη συνοίκηση μιας πυρηνικής οικογένειας με άλλους συγγενείς, ανιόντες, κατιόντες ή εκ πλαγίου.

Ο όρος «πολυπυρηνική οικογένεια» δηλώνει το νοικοκυριό στο οποίο συναντάμε περισσότερες από μία «πυρηνικές οικογένειες» με ή χωρίς άλλους συγγενείς (ανιόντες, κατιόντες ή εκ πλαγίου). Τις δύο αυτές τελευταίες μορφές ονομάζουμε «σύνθετα νοικοκυριά».

* * *

Η μελέτη της οικογένειας με σκοπό τον προσδιορισμό της μορφής (σύνθεσης) της, την «ταξινόμηση» των διαφόρων τύπων της και τον εντοπισμό (όπου αυτό είναι εφικτό) της επικρατέστερης μορφής είναι ένα αρκετά καινούριο «είδος» στην έως τώρα ιστορική δημογραφική και ανθρωπολογική έρευνα στην Ελλάδα. Ενδεικτικά αναφέρουμε μερικές πρόσφατες δημοσιεύσεις που έριξαν κάποιο φως στο ως τώρα ανεξερεύνητο αυτό πεδίο. Τη διδακτορική διατριβή του Ε. Αλεξάκη για την οικογένεια και τα γένη στη Μάνη,² το βιβλίο του ίδιου για το έθιμο της εξαγοράς της νύφης,³ το άρθρο του Βασίλη Παναγιωτόπουλου για την οικογένεια στην Πελοπόννησο του 1700,⁴ το κείμενο της Μ. Κουρούκλη για την οικογένεια στην Κέρκυρα.⁵ Αναφορές στην «πατριά» (ζάντρουγκα) και την ελληνική οικογένεια βρίσκονται και στα *Αγροτικά* του Κ. Καραβίδα.⁶

Για την κατά τόπους και χρονικές περιόδους επικράτηση του ενός ή άλλου τύπου της οικογενειακής οργάνωσης, η συζήτηση έχει αρχίσει με τις σχετικές μελέτες. Επισημαίνουμε απλώς εδώ ότι πρέπει να αποφεύγονται οι γενικεύσεις όπως και η σύγχυση των όρων. Στο παρόν στάδιο της έρευνας τέτοιων θεμάτων σκόπιμο θα ήταν να τονίζονται τα χρονικά και τοπικά όρια της κάθε μελέτης για να μην οδηγούμαστε σε βιαστικά και γενικά συμπεράσματα.

Η αρκετά διαδεδομένη και κατά πολύ μηχανιστική άποψη πως σε προβιο-

2. Ελευθ. Π. Αλεξάκης, *Τα γένη και η οικογένεια στην παραδοσιακή κοινωνία της Μάνης*, Αθήνα 1980.

3. Ε. Αλεξάκης, *Η εξαγορά της νύφης*, Αθήνα 1984.

4. Β. Παναγιωτόπουλος, «Μέγεθος και σύνθεση της οικογένειας στην Πελοπόννησο γύρω στα 1700», *Τα Ιστορικά*, τεύχος 1, Σεπτέμβριος 1983.

5. Μ. Κουρούκλη, «Η οικογένεια στην Κέρκυρα του 19ου αιώνα» στο *Όψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα*, επιμ. Γ. Τσαούση, Εστία 1984.

6. Κ. Καραβίδας, *Αγροτικά*, Ανατύπωση, Εκδόσεις Παπαζήση.

μηχανικές και παλιότερες εποχές αντιστοιχούσε μια σύνθετη οικογενειακή δομή («πατριαρχική») έχει δεχθεί, και ορθώς, κριτική· η ομάδα ιστορικών δημογράφων του Cambridge το 1969, μελετώντας απογραφές που κάλυπταν τους τρεις τελευταίους αιώνες, έφτασε στο συμπέρασμα πως η οικογένεια στην Αγγλία και άλλες χώρες της Ευρώπης από τον 16ο αιώνα ήταν στην πλειοψηφία της, ίσως αντίθετα απ' ό,τι θα περίμενε κανείς, και ολιγομελής και πυρηνική.⁷ Επιπλέον δεν είναι και σίγουρο πως κι εκεί όπου υπήρχε σύνθετη οικογένεια, η μετάβαση από την αγροτική στη βιομηχανική οικονομία έφερε τη διάλυση της «κλασικής» σύνθετης οικογένειας και την αντικατάστασή της από την πυρηνική.⁸

* * *

Η ιδεολογία μπορεί να παίξει παραπλανητικό ρόλο σε τέτοιου είδους μελέτες.⁹ Η τάση «ωραιοποίησης» του παρελθόντος από τους «υπό μελέτην», όπως και από τους «μελετητές», μπορεί να οδηγήσει στο σχηματισμό εικόνας που να μην έχει μεγάλη σχέση με τη πραγματικότητα.¹⁰

Αρκούν όμως αυτά για να τοποθετηθεί η έννοια της σύνθετης οικογένειας στο «μουσείο των κοινωνιολογικών μύθων»; Στο εύστοχο αυτό ερώτημα του Flandrin¹¹ θα πρέπει για την Ελλάδα τουλάχιστον να απαντήσουμε αρνητικά. Μορφές σύνθετης οικογένειας έχουν βρεθεί σε επιτόπιες μελέτες και είναι δυνατό να βρεθούν και άλλες. Υπενθυμίζουμε τη «διευρυμένη αρρενογονική πατροτοπική» οικογένεια, που διαπιστώνει ο Ε. Αλεξάκης¹² στη Θράκη και στον Πόντο στα τέλη του 19ου αιώνα, και την κλασική πλέον μελέτη του J. Campbell για τους Σαρακαταναίους,¹³ όπου περιγράφει τις σύνθετες μορφές οικογένειας που συνάντησε.

Αυτό που πρέπει να τονίσουμε είναι πως η μορφή της οικογένειας δεν παραμένει στάσιμη· εξετάζοντας τον «κύκλο ζωής», δηλαδή τη διαχρονική εξέλιξη

7. *Household and Family in Past Time*, ed. Peter Laslett, Richard Wall. C.U.P. 1974.

8. «Kin Family Network: Unheralded Structure in Current Conceptualization of Family Functioning». Marvin Sussman, Lee Burchinal στο *Readings on the family and society*, ed. William J. Goode, Prentice - Hall 1974.

9. Jenny Καβουνιδή, «Μερικά προβλήματα στη μελέτη της ιστορίας της ελληνικής οικογένειας», *Σύγχρονα θέματα*, τ. 22, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1984.

10. William Goode, *World Revolution and Family Patterns*, The Free Press (Macmillan), 1965.

11. Jean Louis Flandrin, *Families in Former Times*, C.U.P 1979.

12. Ελευθ. Π. Αλεξάκης, «Η δομή της ελληνικής οικογένειας στη Θράκη», *ΜΝΗΜΩΝ* 5, 1915· «Παρατηρήσεις στην οικογενειακή και συγγενειακή οργάνωση των Ελλήνων του Πόντου», *Αρχείο Πόντου*, τ. 38, Αθήνα 1983· «Αλληλεπιδράσεις στους οικογενειακούς θεσμούς Ελλήνων και Βουλγάρων στη Θράκη», *Πρακτικά Γ' Συμποσίου Λαογραφίας Βορειοελλαδικού χώρου*, Οκτώβριος 1976.

13. John K. Campbell, *Honour, Family and Patronage*, Oxford, Clarendon 1964.

της οικογενειακής μονάδας, διαπιστώνεται πως μπορεί να περάσει από διάφορες μορφές οργάνωσης, που αλληλοδιαδεχόμενες σχηματίζουν έναν κύκλο, αυτό ακριβώς που ονομάζουμε κύκλο ζωής της οικογένειας.

Τέτοιες φάσεις εξέλιξης συναντάμε και στον κύκλο ζωής της ριζικής οικογένειας (stem family), όπως τις περιγράφουν ο Lutz K. Berkner¹⁴ και η A. Fauve - Chamoux.¹⁵ Η σύγκριση των οικογενειών του Συρράκου με τον τύπο της ριζικής οικογένειας δεν μπορεί να προχωρήσει, δεδομένου πως στη ριζική οικογένεια έχουμε έναν και μοναδικό κληρονόμο και την αποκλήρωση όλων των άλλων παιδιών,¹⁶ ενώ δεν συμβαίνει τίποτε παρόμοιο στο Συρράκο.

Στην περίπτωση του Συρράκου, μπορούμε να συμπεράνουμε από το υπάρχον υλικό πως η οικογένεια ακολουθούσε έναν κύκλο ζωής όπου μία αρχικά πυρηνική οικογένεια διευρυνόταν με τη συνοίκηση των παντρεμένων (ή του παντρεμένου) γιων (ή γιου) με τις οικογένειές τους μαζί με το ζευγάρι των γονέων (ή τον εναπομείναντα γονέα) και τα ανύπαντρα αδέρφια (αδελφές)· στη συνέχεια, από τη σχάση αυτής της σύνθετης οικογένειας (με το χωρισμό των αδελφών) προέκυπταν νέες πυρηνικές οικογένειες που ακολουθούσαν τον δικό τους κύκλο ζωής η καθεμιά· δεν γνωρίζουμε όμως την εξέλιξη αυτού του κύκλου ζωής, εάν δηλαδή οργανώθηκαν πάλι σύνθετες μορφές οικογένειας ή εάν κυριάρχησαν πλέον οι πυρηνικές μορφές, γιατί τα στοιχεία καλύπτουν μία μόλις τριακονταετία και σταματούν το 1929.

Στις αρχές του αιώνα συναντάμε στο Συρράκο δύο μεγάλες και ισχυρά ενδογαμικές πληθυσμιακές κατηγορίες, που οι ίδιοι οι Συρρακιώτες τις διακρίνουν, με βάση το επάγγελμά τους, σε κτηνοτρόφους και σε ραφτάδες.

Τα όρια αυτής της διάκρισης δεν είναι αυστηρά και καθορίζονται μάλλον από τη συνεχή ή όχι παραμονή των ανθρώπων στο χωριό. Έτσι, στους κτηνοτρόφους συμπεριλαμβάνονται οι οικογένειες που ασχολούνται με την κτηνοτροφία (ανεξάρτητα από το εάν διαθέτουν δικά τους ζώα ή όχι) και που ζουν τους καλοκαιρινούς μήνες (από Μάιο μέχρι Νοέμβριο, ή από την εορτή του Αγ. Γεωργίου μέχρι του Αγ. Δημητρίου με το παλιό ημερολόγιο) στο Συρράκο, και τους υπόλοιπους στα χειμαδιά.

Στους ραφτάδες περιλαμβάνονται οι οικογένειες που ζουν μόνιμα στο χωριό και κατασκευάζουν και εμπορεύονται μάλλινα υφάσματα, κάπες, τσαρούχια, καθώς επίσης και οι άλλοι έμποροι. Ορισμένοι είναι τυρέμποροι και αγωγιάτες,

14. Lutz K. Berkner, «Inheritance, land tenure and peasant family structure» στο *Family and Inheritance*, ed. J. Goody, J. Thirsk, E.P. Thompson, C.U.P 1976.

15. Antoinette Fauve - Chamoux, «Les structures familiales au royaume des familles-souches: Esparros», *Annales E.S.C.*, No 3, Μάιος - Ιούνιος 1984.

16. Βλ. επίσης Frederic Le Play για τη ριζική οικογένεια *L'organisation de la Famille selon le vrai modèle signalé par l'histoire de toutes les races et de tous les temps* Tours, Mame 1875.

συνήθως όμως αυτά τα επαγγέλματα ανήκουν στην κατηγορία των κτηνοτρόφων.

Τα πρώτα αξιοποιήσιμα στοιχεία για τον πληθυσμό του Συρράκου χρονολογούνται από το 1898. Η πρώτη πλήρης καταγραφή έγινε το 1905.¹⁷ Αυτή του

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
Μέγεθος οικογένειας

| Αριθ. μελών | Αριθμός οικογενειών | | |
|---------------------------------|---------------------|------------|-------------|
| | 1898* | 1905 | 1929 |
| 1 | 10 | 33 | 14 |
| 2 | 22 | 68 | 37 |
| 3 | 52 | 94 | 43 |
| 4 | 69 | 96 | 67 |
| 5 | 66 | 93 | 49 |
| 6 | 36 | 67 | 52 |
| 7 | 28 | 44 | 40 |
| 8 | 23 | 25 | 16 |
| 9 | 10 | 14 | 12 |
| 10 | 14 | 10 | 7 |
| 11 | 8 | 9 | 4 |
| 12 | 1 | 7 | 2 |
| 13 | 1 | 4 | 1 |
| 14 | 2 | 6 | — |
| 15 | 1 | 4 | 1 |
| 16 | — | 1 | — |
| 17 | 1 | 1 | — |
| 18 | 1 | — | — |
| 19 | — | — | 1 |
| 20 | — | — | — |
| ΣΥΝΟΛΟ | 345 | 576 | 346 |
| Μέσο μέγεθος Οικογένειας | 5,3 | 4,9 | 5,09 |

* Υπενθυμίζουμε ότι για το 1898 διαθέτουμε στοιχεία μόνο για τις οικογένειες των κτηνοτρόφων.

17. Για το 1905, υπάρχουν δύο δημοτολόγια: έγιναν από διαφορετικούς απογραφείς, πράγμα που αποδεικνύεται από τους διαφορετικούς γραφικούς χαρακτήρες, παρουσιάζουν δε ασήμαντες διαφορές στο σύνολό τους.

1898 περιλαμβάνει μόνο τον μετακινούμενο πληθυσμό.¹⁸ Για τη συγγραφή του παρόντος είχαμε στη διάθεσή μας τα δύο παραπάνω δημοτολόγια, καθώς και το δημοτολόγιο του 1929.

Θα αρκестούμε στα γραπτά στοιχεία που διαθέτουμε και που αναφέραμε πιο πάνω, χωρίς τη φιλοδοξία να εξαντλήσουμε, σ' αυτό το στάδιο, τις πληροφορίες που μπορούν να αντληθούν. Η μορφή των δημοτολογίων είναι τέτοια που επιτρέπει τη μελέτη της οικογένειας. Ο πληθυσμός έχει καταγραφεί κατά μονάδες κατοικίας, νοικοκυριά — δηλαδή βρίσκουμε όλα τα σπίτια αριθμημένα και σε διπλανή στήλη τους κατοίκους τους. Το 1905 υπάρχουν 576 οικογένειες, ενώ το σύνολο των κατοίκων του χωριού αριθμεί 2.848 άτομα. Διαμορφώνεται λοιπόν ένας μέσος όρος 4,9 μελών κατά οικογένεια (Πίνακας 1).

Το 1929 ο αριθμός των οικογενειών ανέρχεται σε 346, το σύνολο των κατοίκων σε 1.762 άτομα, δηλαδή 5,1 μέλη κατά οικογένεια.

Για το 1898 και τον πληθυσμό των κτηνοτρόφων μόνο, έχουμε 345 οικογένειες και 1.833 άτομα, δηλαδή 5,3 μέλη κατά οικογένεια.

Το μέγεθος του νοικοκυριού διατηρήθηκε σχεδόν το ίδιο, γύρω στα 5 μέλη, στη διάρκεια των τριάντα χρόνων (1898 - 1929). Η απόκλιση που παρατηρείται το 1898, δηλώνει ότι οι κτηνοτρόφοι έχουν κάπως μεγαλύτερες οικογένειες, σε σύγκριση με τους ραφτάδες.

Όσον αφορά στη σύνθεση των νοικοκυριών, σύμφωνα με τον πίνακα ταξινομήσης του Laslett, για το σύνολο των νοικοκυριών το 1905 έχουμε την εικόνα που ακολουθεί¹⁹ (Πίνακας 2).

18. Άρα, με τη διάκριση που κάναμε παραπάνω, στην καταγραφή του 1898 βρίσκουμε μόνο τους κτηνοτρόφους. Πρέπει να υπήρχε και άλλη για τους ραφτάδες που όμως δεν βρέθηκε στα αρχεία της κοινότητας.

19. Χρησιμοποιούμε την τυπολογία του Laslett παρά τις κάποιες ατέλειες που παρουσιάζει, τουλάχιστον για την «πραγματικότητα» της κοινωνίας που μελετάμε. Θεωρώντας ως το ισχυρότερο κριτήριο χαρακτηρισμού μιας οικογένειας ως σύνθετης, τη συνοίκηση έγγαμων αδελφών και μετά τους διαδοχικούς γάμους τους (δηλαδή τον μη «χωρισμό» της οικογένειας με τον γάμο κάθε γιου), προχωρήσαμε στις παρακάτω αλλαγές:

1. Ενοποιήσαμε τις υποκατηγορίες «extended upwards» και «extended downwards» της κατηγορίας 4, όπως επίσης και τις «secondary unit(s) up» και «secondary unit(s) down» της κατηγορίας 5, όπου ταξινομούνται οι οικογένειες ανάλογα με το αν ο αρχηγός είναι από την ανιούσα ή την κατιούσα γενιά, γιατί όσο ζει ο πατέρας, όσο ηλικιωμένος κι αν είναι, θεωρείται αυτός ο αρχηγός της οικογένειας.

Στα δημοτολόγια που χρησιμοποιήσαμε αναφέρεται πρώτος ο πατέρας (αν ζει), ακολουθούν στη συνέχεια τα αρσενικά μέλη του νοικοκυριού κατά σειρά ηλικίας (υπάρχει έτος γεννήσεως) στο τέλος οι γυναικείες (χωρίς αναφορά στην ηλικία τους) με κάποια σειρά· π.χ. πρώτη η μητέρα, αν υπάρχει, μετά η σύζυγος ή οι αδελφές, μετά οι κόρες.

Δύο παραδείγματα εγγραφών στο δημοτολόγιο του 1905.*

| | |
|------------------------------------|----|
| 1839 : 1. Βασίλειος Γ..... | 63 |
| 1869 : 1 υιός του Χρίστου | 36 |
| 1896 : 1 υιός του Χρίστου Γιώργιος | 9 |
| 1900 : 1 υιός του Χρίστου Νικόλαος | 5 |

Τα μισά νοικοκυριά, το 49%, έχουν πυρηνική μορφή, δηλαδή κάτω από την ίδια στέγη συναντάμε το ζευγάρι, είτε με παιδιά (185 περιπτώσεις στις 284) είτε χωρίς παιδιά (20 περιπτώσεις στις 284), καθώς επίσης και χήρους (18 στις 284), ή χήρες με τα παιδιά τους (61 περιπτώσεις στις 284).

Ένας επίσης σημαντικός αριθμός πυρηνικών οικογενειών είναι διευρυμένες, είτε ένα ζευγάρι (ένας πυρήνας) με παιδιά ή χωρίς, με ένα γονιό του ή της συζύγου (97 περιπτώσεις στις 118), είτε με αδελφια ανύπαντρα (20 περιπτώσεις στις 118), ή άλλους συγγενείς. Η κατηγορία αυτή καλύπτει το 20% του συνόλου.

Υπάρχουν ακόμα οι πολυπυρηνικές οικογένειες, που καλύπτουν το 18% του συνόλου και που συγκεντρώνουν κάτω από την ίδια στέγη είτε το ζευγάρι των γονιών με μόνο έναν έγγαμο γιο (21 περιπτώσεις στις 106), ή το ζευγάρι των γονιών με τουλάχιστον έναν έγγαμο γιο και άλλους έγγαμους ή άγαμους αδελφούς (44 περιπτώσεις στις 106).

Σ' αυτή την κατηγορία συναντάμε ακόμη συνοικούντες έγγαμους αδελφούς - άνδρες (2 ή περισσότερους) με ή χωρίς άλλα άγαμα αδελφια (16 περιπτώσεις στις 106) και συνοικούντες έγγαμους αδελφούς - άνδρες²⁰ με ή χωρίς άλλα άγαμα αδελφια και έναν από τους δύο γονείς (24 περιπτώσεις στις 106).

1909 : 1 υιός του Χρίστου Βασιλείου 1
Συμβία του Χρίστου Ελένη

1882 : 1 Κώστα Γυράσι... 23
1886 : 1 Γιώργιος Αδελφός του 15
Μυτέρα τους Μαρία
Συμβία του Κώστα Ελένη
Αδελφί τους Βασιλική

Ακόμα και στα νοικοκυριά που αποτελούνται από χήρα μητέρα με τα παιδιά της, ελάχιστες φορές γράφεται ως αρχηγός η μητέρα. Στις περισσότερες περιπτώσεις εγγράφεται πρώτος ο πρώτος γιος, έστω κι αν είναι 10 ετών, ακολουθούν οι πιο νέοι γιοι, αν υπάρχουν, στη συνέχεια η μητέρα και τέλος οι αδελφές. Μόνο το 1929 αναφέρονται και οι γυναίκες ως αρχηγοί όπου η εγγραφή στο δημοτολόγιο γίνεται κατά σειρά γέννησης.

2. Στην κατηγορία 5 ξεχωρίσαμε τις περιπτώσεις: α) της συνοίκησης του ζεύγους των γονέων με έναν μόνο έγγαμο γιο (όπου μπορεί κανείς να υποθέσει ή ότι το ζευγάρι είχε έναν μόνο γιο, ή ότι είχε περισσότερους που εγκατέλειψαν το πατρικό σπίτι πριν από το θάνατο του πατέρα, ή ότι η οικογένεια «διασπάστηκε» ήδη σε κάποια στιγμή του κύκλου ζωής της σε πυρηνικές οικογένειες και απέμεινε ο ένας γιος με τους γονείς).

β) της συνοίκησης του ζεύγους των γονέων με έναν τουλάχιστον έγγαμο γιο και άλλα έγγαμα ή άγαμα παιδιά (εδώ ο ένας - ή περισσότεροι - έγγαμοι γιοι δεν φεύγουν από το πατρικό σπίτι μετά το γάμο τους, με άλλα λόγια σ' αυτή την περίπτωση η οικογένεια δεν έχει «χωρίσει»).

* Τηρήθηκε η ορθογραφία του πρωτοτύπου.

20. Αναφερόμαστε πάντα σε γιους (άνδρες) γιατί η κατοικία του νέου ζεύγους είναι ανδροπατρική (η νύφη εγκαθίσταται στο σπίτι του πεθερού). Δεν αποκλείονται μεν αλλά αποτελούν σπανιότατο φαινόμενο στο Συρράκο οι περιπτώσεις συνοίκησης μιας έγγαμης κόρης με τους δικούς της γονείς (η γνωστή περίπτωση του «σάγαμπρου»), ή είναι αποτέλεσμα «δημογραφικών ατυχημάτων» - π.χ. έλλειψη αρσενικών παιδιών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Ταξινόμηση οικογενειών Συρράκου το 1905

| | | |
|---|-----|-------|
| 1. ΜΟΝΟΜΕΛΗ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ | 33 | 5,7% |
| Α. Άγαμοι | | |
| α. Άνδρες | | |
| β. Γυναίκες | | |
| Β. Χήροι | | |
| Γ. Χήρες | 3 | |
| Δ. Απροσδιορίστου καταστάσεως | | |
| α. Άνδρες | 25 | |
| β. Γυναίκες | 5 | |
| 2. ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΧΩΡΙΣ ΣΥΖΥΓΙΚΕΣ ή ΓΟΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ | 11 | 1,9% |
| Α. Άγαμα αδέρφια | 10 | |
| Β. Άλλοι συγγενείς | 1 | |
| Γ. Μη συγγενείς συνοικούντες | | |
| 3. ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΠΥΡΗΝΙΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ | 284 | 49,3% |
| Α. Ζεύγη χωρίς παιδιά | 20 | |
| Β. Ζεύγη με παιδιά | 185 | |
| Γ. Χήροι με παιδιά | 18 | |
| Δ. Χήρες με παιδιά | 61 | |
| 4. ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΔΙΕΥΡΥΜΕΝΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ | 118 | 20,5% |
| Α. Πυρηνικές οικογένειες διευρυμένες με ανιόντες ή κατιόντες συγγενείς | 97 | |
| Β. Πυρηνικές οικογένειες διευρυμένες με εκπλαγίους συγγενείς. | 20 | |
| Γ. Άλλες μορφές διευρυμένων πυρηνικών οικογενειών. | 1 | |
| 5. ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΠΟΛΥΠΥΡΗΝΙΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ | 106 | 18,4% |
| Α. Ανιόντες ή κατιόντες πυρήνες | | |
| α. Συνοίκηση ζεύγους γονέων με έναν έγγαμο γιο | 21 | |
| β. Συνοίκηση ζεύγους γονέων με έναν τουλάχιστον έγγαμο γιο και άλλα έγγαμα ή άγαμα παιδιά | 44 | |
| Β. Οριζόντιοι πυρήνες | | |
| α. Συνοίκηση έγγαμων αδελφών με ή χωρίς άγαμους αδελφούς/ές. | 16 | |
| β. Συνοίκηση αδελφών με ή χωρίς άγαμους αδελφούς/ές και έναν από τους γονείς | 24 | |
| Γ. Άλλες μορφές πολυπυρηνικών οικογενειών | 1 | |
| 6. ΔΙΑΦΟΡΕΣ – ΑΤΑΞΙΝΟΜΗΤΕΣ | 24 | 4,2% |
| ΣΥΝΟΛΟ | 576 | |

Συναντήσαμε, τέλος, και μερικές περιπτώσεις που αντιπροσωπεύουν το 4% και που δεν ήταν δυνατό να ταξινομηθούν επειδή δεν ήταν σαφείς οι συγγενικές σχέσεις. Όλες όμως αυτές οι οικογένειες είναι πολυμελείς και σύνθετες, πάντως όχι πυρηνικές.

Το 1929, η δομή της οικογένειας διαμορφώνεται όπως δείχνει ο Πίνακας 3.
 Η πρώτη σημαντική παρατήρηση αφορά το σύνολο του πληθυσμού που έχει

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Ταξινόμηση οικογενειών Συρράκου το 1929

| | | |
|---|-----|-------|
| 1. ΜΟΝΟΜΕΛΗ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ | 14 | 4% |
| Α. Άγαμοι | | |
| α. Άνδρες | 2 | |
| β. Γυναίκες | 6 | |
| Β. Χήροι | 1 | |
| Γ. Χήρες | 4 | |
| Δ. Απροσδιορίστου καταστάσεως | | |
| α. Άνδρες | | |
| β. Γυναίκες | 1 | |
| 2. ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΧΩΡΙΣ ΣΥΖΥΓΙΚΕΣ ή ΓΟΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ | 4 | 1,2% |
| Α. Άγαμα αδέρφια | 4 | |
| Β. Άλλοι συγγενείς | | |
| Γ. Μη συγγενείς συνοικούντες | | |
| 3. ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΠΥΡΗΝΙΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ | 206 | 59,5% |
| Α. Ζεύγη χωρίς παιδιά | 17 | |
| Β. Ζεύγη με παιδιά | 141 | |
| Γ. Χήροι με παιδιά | 7 | |
| Δ. Χήρες με παιδιά | 41 | |
| 4. ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΔΙΕΥΡΥΜΕΝΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ | 59 | 17,1% |
| Α. Πυρηνικές οικογένειες διευρυμένες με ανιόντες ή κατιόντες συγγενείς | 55 | |
| Β. Πυρηνικές οικογένειες διευρυμένες με εκπλαγίου συγγενείς | 2 | |
| Γ. Άλλες μορφές διευρυμένων πυρηνικών οικογενειών. | 2 | |
| 5. ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΠΟΛΥΠΥΡΗΝΙΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ | 43 | 12,4% |
| Α. Ανιόντες ή κατιόντες πυρήνες | | |
| α. Συνοίκηση ζεύγους γονέων με έναν έγγαμο γιο. | 11 | |
| β. Συνοίκηση ζεύγους γονέων με έναν τουλάχιστον έγγαμο γιο και άλλα έγγαμα ή άγαμα παιδιά | 22 | |
| Β. Ορίζονται πυρήνες | | |
| α. Συνοίκηση έγγαμων αδελφών με ή χωρίς άγαμους αδελφούς/ές | | |
| β. Συνοίκηση έγγαμων αδελφών με ή χωρίς άγαμους αδελφούς/ές και έναν από τους γονείς | 6 | |
| Γ. Άλλες μορφές πολυπυρηνικών οικογενειών | 4 | |
| 6. ΔΙΑΦΟΡΕΣ – ΑΤΑΞΙΝΟΜΗΤΕΣ | 20 | 5,8% |
| ΣΥΝΟΛΟ | 346 | |

σημαντικά μειωθεί, σε σύγκριση με το 1905. Από τις 576 οικογένειες που καταγράφηκαν το 1905, συναντάμε 346 το 1929.

Οι ραφτάδες κυρίως είναι αυτοί που εγκατέλειψαν το χωριό, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του δημοτολογίου, όπου το 1929 αναφέρεται και το επάγγελμα. Σ' αυτό το διάστημα, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι μεσολάβησε η απελευθέρωση του Συρράκου (1912) και ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος, γεγονότα που αποδυνάμωσαν σημαντικά τον πληθυσμό του χωριού. Οι πυρηνικές οικογένειες παρουσιάζουν μία σημαντική αύξηση σε σύγκριση με το 1905, αφού αντιπροσωπεύουν το 59% του συνόλου (αύξηση κατά 10%). Οι διευρυμένες πυρηνικές αντιπροσωπεύουν το 17% (20% το 1905) και οι διευρυμένες πολυπυρηνικές το 12% (18% το 1905). Παρατηρούνται επίσης μεταβολές στις υποκατηγορίες των δύο τελευταίων κατηγοριών όπου οι περιπτώσεις της συγκατοίκησης εγγάμου με άγαμους αδελφούς (4B) καθώς και οι περιπτώσεις συγκατοίκησης εγγάμων αδελφών (2 και πλέον) χωρίς τους γονείς (5Ba) εξαφανίζονται. Στην κατηγορία 4 (διευρυμένες πυρηνικές οικογένειες), το 93% των οικογενειών είναι περιπτώσεις συγκατοίκησης της πυρηνικής οικογένειας με έναν από τους δύο γονείς (και μερικές φορές άλλα άγαμα αδέρφια).²¹ Στην κατηγορία 5, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων (22 στις 43), συναντάμε το ζεύγος των γονιών με έναν τουλάχιστον έγγαμο γιο (και τη γυναίκα του και τα παιδιά του αν έχει) και άλλα έγγαμα ή άγαμα παιδιά (των γονιών). Υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις (11 στις 43) συγκατοίκησης του ζευγαριού των γονιών και ενός μόνο έγγαμου γιου με την οικογένειά του, καθώς και 6 περιπτώσεις (στις 43 πάντα) συγκατοίκησης 2 τουλάχιστον έγγαμων αδελφών με έναν από τους δύο γονείς, ενώ δεν υπάρχει πλέον καμία περίπτωση συγκατοίκησης έγγαμων αδελφών χωρίς τους γονείς.

Με βάση τα παραπάνω, μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι το 1929 ή στο διάστημα που μεσολαβεί μεταξύ 1905 και 1929, οι οικογένειες στην πλειοψηφία τους δεν γίνονται πολυπυρηνικές. Κάθε παιδί με το γάμο του δημιουργεί τη δική του «πυρηνική οικογένεια» και ένα από τα αρσενικά παιδιά, συνήθως το τελευταίο, ζει και με τους δύο γονείς ή τον ένα από τους δύο, αν ο άλλος έχει πε-

21. Εάν ακολουθήσουμε τη διάκριση που κάναμε στην κατηγορία 5 (βλ. υποσημείωση 19, 2) κατ' αντίστοιχία και στην 4 και ξεχωρίσουμε τις περιπτώσεις α) συνοίκησης ενός από τους δύο γονείς με έναν έγγαμο γιο και την οικογένειά του και β) συνοίκησης ενός από τους γονείς με έναν έγγαμο γιο και άλλα άγαμα παιδιά, θα είχαμε:

| | 1898 | | 1905 | | 1929 | |
|--|------|----|------|----|------|----|
| | 4Aa | 55 | 4Aa | 71 | 4Aa | 43 |
| | 4Aβ | 7 | 4Aβ | 26 | 4Aβ | 12 |

Στην ουσία, οι υποκατηγορίες της 4ης κατηγορίας αντιστοιχούν με αυτές της 5ης, όπου όμως δεν υπάρχει ένας από τους συζύγους των ζευγαριών της σύνθετης οικογένειας (όπου, όπως είπαμε, στην κατηγορία 5, τα ζευγάρια πρέπει να είναι τουλάχιστον δύο).

θάνει. Η πιθανότητα δημιουργίας πολυπυρηνικής οικογένειας εξαρτάται άμεσα βέβαια από τον αριθμό αρσενικών παιδιών που αποκτά κάθε ζευγάρι και από την ηλικία των μελών της οικογένειας, αυτή όμως η επεξεργασία δεν ήταν δυνατόν να γίνει στα πλαίσια αυτής της μελέτης.

Η αντίστοιχη εικόνα των οικογενειών του Συρράκου για το 1898 παρουσιάζεται στον Πίνακα 4. Δεν προσφέρεται άμεσα για συγκρίσεις με τους δύο προηγούμενους Πίνακες 2 και 3, επειδή τα στοιχεία δεν αναφέρονται σε όλο τον πληθυσμό του χωριού. Σ' αυτό τον Πίνακα, σε σύγκριση με το 1905, βλέπουμε ένα αρκετά αυξημένο ποσοστό πυρηνικών οικογενειών (54%), ενώ είναι στα ίδια επίπεδα με αυτά του 1905 οι διευρυμένες πυρηνικές και οι πολυπυρηνικές (19% και 18% αντίστοιχα). Η διαφορά αυτή στον αριθμό των πυρηνικών οικογενειών οφείλεται στο γεγονός ότι στους ραφτάδες (που συμπεριλαμβάνονται στο δημοτολόγιο του 1905), όπως θα φανεί πιο κάτω, βρέθηκαν υψηλά ποσοστά μονομελών και χωρίς συζυγικές ή γονικές σχέσεις νοικοκυριών (11% και 5% αντίστοιχα) σε σύγκριση με αυτά των κτηνοτρόφων. Για να δούμε αν οι ραφτάδες και οι κτηνοτρόφοι διαφέρουν ως προς την οικογενειακή τους σύνθεση, ξεχωρίσαμε αυτές τις δύο κατηγορίες στο δημοτολόγιο του 1905 και τις επεξεργαστήκαμε χωριστά.

Όσον αφορά στο μέγεθος της οικογένειας, οι κτηνοτρόφοι αριθμούν 5,5 μέλη κατά οικογένεια ενώ οι ραφτάδες 4.

Πέρα από τις επιφυλάξεις για το σε ποιο βαθμό αυτή η διαφορά είναι πραγματική και δεν οφείλεται σε ατέλειες εγγραφών στο δημοτολόγιο (επειδή έχουν βρεθεί πολύ περισσότερα μονομελή νοικοκυριά στους ραφτάδες),²² μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι οι κτηνοτρόφοι έχουν μεγαλύτερες οικογένειες από τους ραφτάδες, γεγονός που ανταποκρίνεται και στις ανάγκες της δουλειάς τους: περισσότερα εργατικά χέρια, περισσότερα ζώα (πρόβατα) για εκμετάλλευση.

Στον Πίνακα 5, όπου έχουν ταξινομηθεί χωριστά οι κτηνοτρόφοι και οι ραφτάδες, παρατηρούμε μερικές διαφορές, χωρίς μεγάλη σημασία όμως, ιδιαίτερα στην περίπτωση των πυρηνικών νοικοκυριών και των πολυπυρηνικών. Οι πυρηνικές οικογένειες έχουν μία διαφορά 4% περίπου περισσότερες στους κτηνοτρόπους από τους ραφτάδες, που όμως εξηγείται ενμέρει πάλι από τα πολλά μονομελή νοικοκυριά που αναφέρονται στους ραφτάδες.²³ Οι πολυπυρηνικές οικο-

22. Επειδή η καταγραφή γινόταν με βάση το «σπίτι», πιθανόν για τα σπίτια που ήταν ακατοίκητα να κατέγραφαν τον ιδιοκτήτη κληρονόμο, ανεξάρτητα αν βρισκόταν ή όχι στο χωριό (ορισμένες φορές υπάρχει δίπλα στο όνομα ένδειξη τόπου κατοικίας άλλης από το Συρράκο).

23. Μπορεί, σε επίπεδο νοικοκυριών, η ύπαρξη των πολλών ολιγομελών (μονομελών και χωρίς συζυγικές ή γονικές σχέσεις) νοικοκυριών να επηρεάζει τους μέσους όρους και τα ποσοστά κατά κατηγορίες, στο σύνολο όμως του πληθυσμού του χωριού, για το 1905, τα ολιγομελή αντιπροσωπεύουν μόνο το 2,2% (1,1 και 1,1 αντίστοιχα για τις κατηγορίες 1 και 2), ενώ το 58% του πληθυσμού ζει σε σύνθετες οικογένειες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Ταξινόμηση οικογενειών Συρράκου το 1898

| | | |
|---|-----|-------|
| 1. ΜΟΝΟΜΕΛΗ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ | 12 | 3,5% |
| Α. Άγαμοι | | |
| α. Άνδρες | 5 | |
| β. Γυναίκες | | |
| Β. Χήροι | 1 | |
| Γ. Χήρες | | |
| Δ. Απροσδιοριστού καταστάσεως | | |
| α. Άνδρες | | |
| β. Γυναίκες | 6 | |
| 2. ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΧΩΡΙΣ ΣΥΖΥΓΙΚΕΣ ή ΓΟΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ | 2 | 0,6% |
| Α. Άγαμα αδέρφια | 2 | |
| Β. Άλλοι συγγενείς | | |
| Γ. Μη συγγενείς συνοικούντες | | |
| 3. ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΠΥΡΗΝΙΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ | 187 | 54,2% |
| Α. Ζεύγη χωρίς παιδιά | 8 | |
| Β. Ζεύγη με παιδιά | 134 | |
| Γ. Χήροι με παιδιά | 11 | |
| Δ. Χήρες με παιδιά | 34 | |
| 4. ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΔΙΕΥΡΥΜΕΝΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ | 66 | 19,1% |
| Α. Πυρηνικές οικογένειες διευρυμένες με ανιόντες ή κατιόντες συγγενείς | 62 | |
| Β. Πυρηνικές οικογένειες διευρυμένες με εκπλαγίου συγγενείς | 3 | |
| Γ. Άλλες μορφές διευρυμένων πυρηνικών οικογενειών | 1 | |
| 5. ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΠΟΛΥΠΥΡΗΝΙΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ | 63 | 18,3% |
| Α. Ανιόντες ή κατιόντες πυρήνες | | |
| α. Συνοίκηση ζεύγους γονέων με έναν έγγαμο γιο | 19 | |
| β. Συνοίκηση ζεύγους γονέων με έναν τουλάχιστον έγγαμο γιο και άλλα έγγαμα ή άγαμα παιδιά | 20 | |
| Β. Οριζόντιοι πυρήνες | | |
| α. Συνοίκηση έγγαμων αδελφών με ή χωρίς άγαμους αδελφούς/ές. | 8 | |
| β. Συνοίκηση έγγαμων αδελφών με ή χωρίς άγαμους αδελφούς/ές και έναν από τους γονείς | 14 | |
| Γ. Άλλες μορφές πολυπυρηνικών οικογενειών | 2 | |
| 6. ΔΙΑΦΟΡΕΣ – ΑΤΑΞΙΝΟΜΗΤΕΣ | 15 | 4,3% |
| ΣΥΝΟΛΟ | 345 | |

γένειες επίσης έχουν μία διαφορά 8% περίπου περισσότερες στους κτηνοτρόφους από τους ραφτάδες. Προφανές είναι ότι οι κτηνοτρόφοι σε σύγκριση με τους ραφτάδες δημιουργούσαν πολυπυρηνικές οικογένειες πιο συχνά, ή με άλλα

λόγια στις οικογένειες των ραφτάδων τα αδέρφια χώριζαν πιο συχνά πριν από το θάνατο του πατέρα.

Μια άλλη προσέγγιση του ίδιου προβλήματος, είναι ο υπολογισμός του αριθμού των νοικοκυριών και του αριθμού των παντρεμένων ζευγαριών (στεφάνων).

Μία αναφορά στο Συρράκο – το 1856 – υπολογίζει σε 148 τους «χριστιανικούς οίκους» και σε 310 τα «στέφανα».²⁴ Δεν γίνεται λόγος με ποιο τρόπο υπολογίστηκαν τα στέφανα, αν δηλαδή περιλαμβάνουν και τους χήρους – χήρες. Στους δικούς μας υπολογισμούς, οι χήροι-ες θεωρήθηκαν στέφανα,²⁵ οπότε έχουμε:

| | | | |
|-----------|------|------|------|
| | 1898 | 1905 | 1929 |
| «ΟΙΚΟΙ» | 345 | 576 | 345 |
| «ΣΤΕΦΑΝΑ» | 505 | 823 | 477 |

Ξεκινώντας από τον υπολογισμό του Π. Αραβαντινού, το 1856 αντιστοιχούν κατά μέσο όρο 2 στέφανα ανά οίκο, το 1898 και 1905 αντιστοιχούν 1,4 στέφανα ανά οίκο και το 1929, 1,3.

Η ανάλυση που προηγήθηκε περιγράφει τη μορφή της οικογένειας του χωριού σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι επικρατεί η μία μορφή οικογένειας σε σχέση με κάποια άλλη, επειδή π.χ. υπερισχύει αριθμητικά σε μία χρονική στιγμή. Κάτι τέτοιο όμως πέρα από τη σύγχυση που μπορεί να προκαλεί ως προς την ανεύρεση των λόγων που στα πλαίσια μιας μικρής «παραδοσιακής» κοινωνίας οδηγούν τις μισές οικογένειες σε ένα σχήμα και τις άλλες σε άλλο, εμπεριέχει τελικά τον κίνδυνο να μην κατανοήσει κανείς τη λειτουργία της ίδιας της οικογένειας και κατά συνέπεια το ρόλο που παίζει στη διαμόρφωση των κοινωνικοοικονομικών δομών στο υπό μελέτη χωριό.

Προχωρήσαμε, λοιπόν, στη μελέτη του κύκλου ζωής, της εξέλιξης δηλαδή της οικογένειας μέσα στο χρόνο, συγκεκριμένα μέσα σ' αυτά τα τριάντα χρόνια που μας επιτρέπουν τα στοιχεία που διαθέτουμε και που καλύπτουν μία γενιά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5
Ταξινόμηση οικογενειών Συρράκου το 1905

| | ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΟΙ | | ΡΑΦΤΑΔΕΣ | |
|---|-------------|-------|----------|-------|
| 1. Μονομέλη νοικοκυριά | 12 | 3,3% | 25 | 11,6% |
| 2. Νοικοκυριά χωρίς ισχυριστές ή γονακίς σχέσις | 0 | 0 | 11 | 5,1% |
| 3. Νοικοκυριά πυρηνικών οικογενειών | 185 | 51,4% | 101 | 46,8% |
| 4. Νοικοκυριά διευρυμένων πυρηνικών οικογενειών | 74 | 20,6% | 43 | 19,9% |
| 5. Νοικοκυριά πολυπορηθικών οικογενειών | 76 | 21,1% | 28 | 12,9% |
| 6. Διάφορες – απαξιωμένες | 13 | 3,6% | 8 | 3,7% |
| ΣΥΝΟΛΟ | 360 | | 216 | |

24. Π. Αραβαντινός, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, τ. Β., σ. 225, ανατύπωση, εκδόσεις Δωδώνη.

25. Ο Αραβαντινός μάλλον πρέπει να υπολογίζει τους χήρους - χήρες στα «στέφανα».

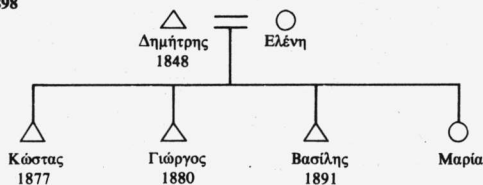
Επειδή για τις ανάγκες της έρευνας σ' αυτό το στάδιο, δεν μπορούσαμε να μελετήσουμε την εξέλιξη όλων των οικογενειών του χωριού, διαλέξαμε με βάση το δημοτολόγιο του 1905, που είναι και το πρώτο πλήρες, τις οικογένειες που αριθμούσαν τότε από 10 μέλη και πάνω και που όπως θα περίμενε κανείς ήταν σύνθετες. Τις οικογένειες αυτές τις εντοπίσαμε στα δημοτολόγια του 1898 και του 1929.²⁶

Σε γενικές γραμμές φαίνεται ότι η μορφή τους δεν έχει πολύ αλλάξει ανάμεσα στα 1898 και 1905 (άλλωστε το διάστημα είναι πολύ μικρό για σημαντικές αλλαγές), στα επόμενα χρόνια μέχρι το 1929 όμως όσες βρίσκουμε, γιατί όπως είδαμε, σ' αυτό το διάστημα έχουν εγκαταλείψει το χωριό πάνω από 200 οικογένειες, έχουν μετατραπεί σε μεγάλο βαθμό σε πυρηνικές.

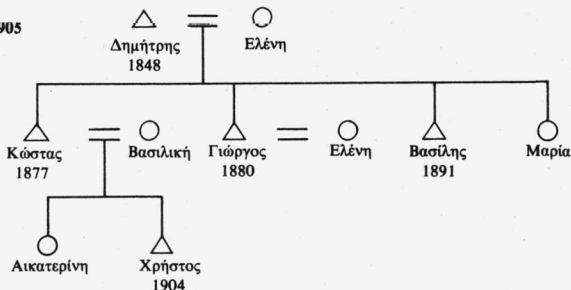
Ενδεικτικά παρουσιάζουμε μερικές από τις οικογένειες που μελετήσαμε την εξέλιξή τους.

1. Οικογένεια Δημήτρη Π.²⁷

το 1898



το 1905



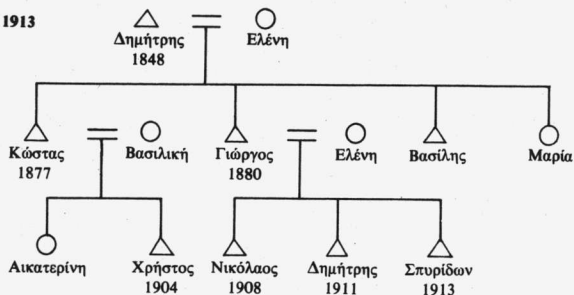
26. Άρα πρόκειται για οικογένειες κτηνοτρόφων μόνον.

27. Στα σχήματα οι γυναίκες εμφανίζονται στο τέλος, επειδή δεν αναφέρεται η ηλικία τους (εκτός από το 1929)

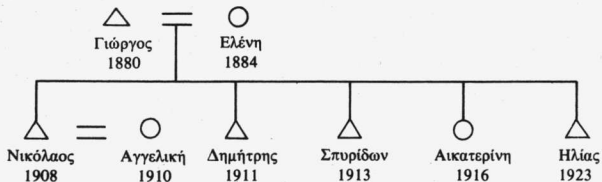
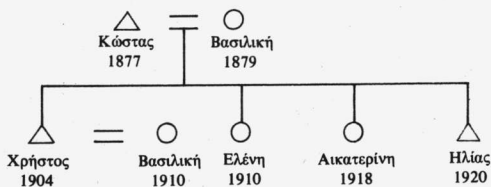
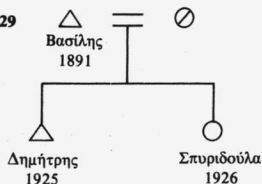
Δ: άνδρας = γάμος

Ο: γυναίκα ⚭ ή ☘: Θάνατος

το 1913



1929



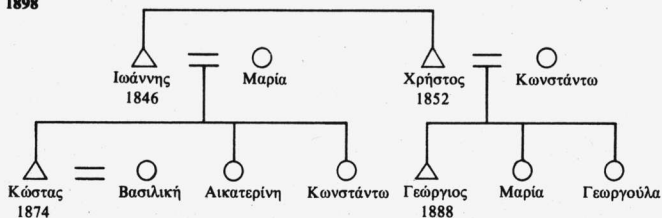
* Το 1913 δεν υπάρχει στα στοιχεία μας ως χρόνος απογραφής. Απλώς στο δημοτολόγιο του 1905 σημειώνονται κάτω από κάθε οικογενειακή μερίδα οι γεννήσεις αγοριών που σημειώνονται τα επόμενα χρόνια.

Η παραπάνω οικογένεια το 1898 υπάρχει ως πυρηνική οικογένεια με το ζευγάρι των γονιών, τον Δημήτρη και την Ελένη, και τα ανύπαντρα παιδιά τους τον Κώστα (21 χρόνων), τον Γιώργο (18), τον Βασίλη (7) και τη Μαρία της οποίας δεν γνωρίζουμε την ηλικία. Η καταγραφή του 1905 βρίσκει την ίδια οικογένεια με τους δύο μεγαλύτερους γιους παντρεμένους, ο πρώτος έχει και δύο παιδιά, την Αικατερίνη και τον Χρήστο, και τον Βασίλη και τη Μαρία ανύπαντρους· είναι η μορφή της πολυπυρηνικής οικογένειας. Μέχρι το 1913 προστίθενται και τρεις γιοι του Γιώργου και της Ελένης. Το 1929, τέλος, δεν υπάρχει το αρχικό ζευγάρι των γονιών και τα 3 αδέλφια, ο Κώστας, ο Γιώργος κι ο Βασίλης, έχουν χωρίσει και ζουν ο καθένας με τη δική του οικογένεια σε άλλο σπίτι. Στο μεταξύ, πρέπει να έχει παντρευτεί και η Μαρία, γιατί δεν αναφέρεται πουθενά στην πατρική της οικογένεια. Ο Βασίλης, ο νεότερος, ζει με τα δύο του παιδιά, τον Δημήτρη και τη Σπυριδούλα, η γυναίκα του έχει πεθάνει. Ο Κωνσταντίνος ζει με τη γυναίκα του, τον γιο του τον Χρήστο παντρεμένο, χωρίς παιδιά και τα άλλα του τα παιδιά ανύπαντρα, την Ελένη (19 ετών), την Αικατερίνη (11 ετών) και τον Ηλία (9 ετών). Μία πρώτη κόρη που είχαν ο Κώστας και η Βασιλική και που αναφέρεται το 1905 ως Αικατερίνη, ή παντρεύτηκε ή πέθανε (το υποθέτουμε γιατί απέκτησαν αργότερα το 1918 μία κόρη που της έδωσαν το όνομα Αικατερίνη). Αυτή είναι η περίπτωση της πολυπυρηνικής οικογένειας με έναν έγγαμο γιο που την βρίσκουμε ξανά πολυπυρηνική και για τη νεότερη γενιά. Δεν ξέρουμε βέβαια, ελλείψει άλλων στοιχείων ανάμεσα στα 1905 και 1929, πότε διέλυσαν την κοινή στέγη οι γιοι του αρχικού ζευγαριού και κατά συνέπεια αν ο Κωνσταντίνος και η Βασιλική έζησαν για ένα διάστημα και πόσο ως πυρηνική οικογένεια με τα 4 παιδιά τους.

Το ίδιο ισχύει για τον Γεώργιο με την Ελένη, που το 1929 μαζί με τον γιο τους Νικόλαο (21 χρόνων) και τη γυναίκα του Αγγελική και τα μικρότερα παιδιά τους Δημήτρη, Σπυριδούλα, Αικατερίνη και Ηλία ζουν κάτω από την ίδια στέγη.

2. Οικογένεια Ιωάννη Π.

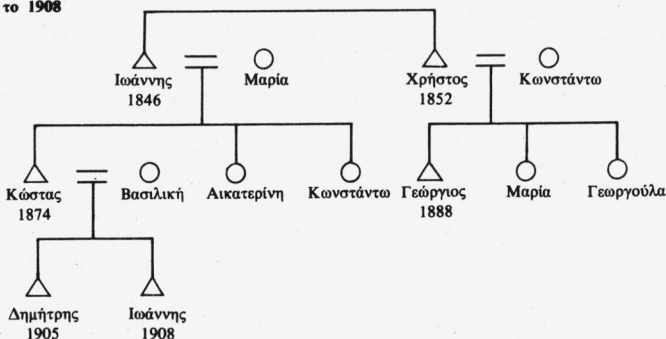
1898



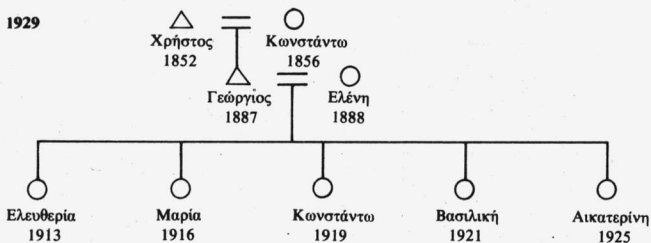
το 1905

ίδια σύνθεση

το 1908



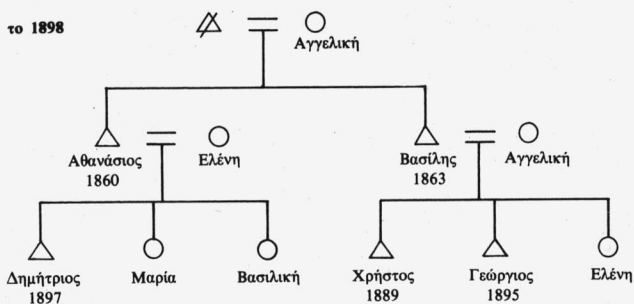
1929



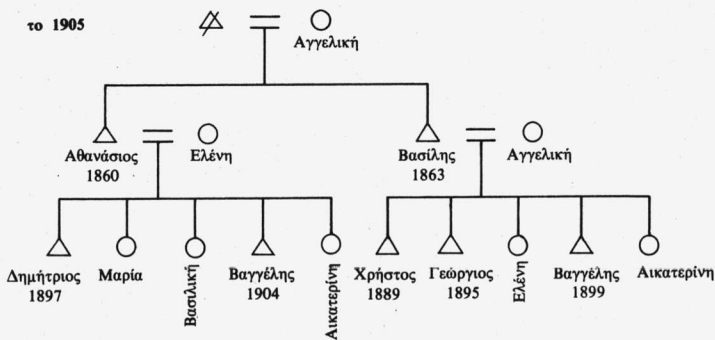
Η δεύτερη οικογένεια ξεκινάει πολυπυρηνική με εκ πλαγίου συγγενείς, συγκατοίκηση δύο έγγαμων αδελφών, του Ιωάννη και του Χρήστου με τις γυναίκες τους Μαρία και Κωνσταντώ και τα παιδιά του Ιωάννη, τον Κώστα, παντρεμένο με τη Βασιλική, την Αικατερίνη και την Κωνσταντώ και τα παιδιά του Χρήστου, τον Γιώργο, τη Μαρία και τη Γεωργούλα. Το 1905 η οικογένεια είναι ακριβώς η ίδια και μέχρι το 1908 προστίθενται δύο γιοι του Κώστα και της Βασιλικής· το 1929, τέλος, ο κλάδος του Ιωάννη και της Μαρίας εξαφανίζεται (οι ίδιοι πιθανόν πέθαναν, ο γιος τους Κώστας πρέπει να έφυγε από το χωριό, οι κόρες παντρεύτηκαν) και απομένει ο κλάδος του Χρήστου και της Κωνσταντώς που τους βρίσκουμε να ζουν με τον μοναχογιό τους Γεώργιο (οι κόρες τους Μαρία και Γεωργούλα πρέπει να παντρεύτηκαν), τη γυναίκα του Ελένη και τις 5 τους κόρες.

3) Οικογένεια Αθανασίου Β.

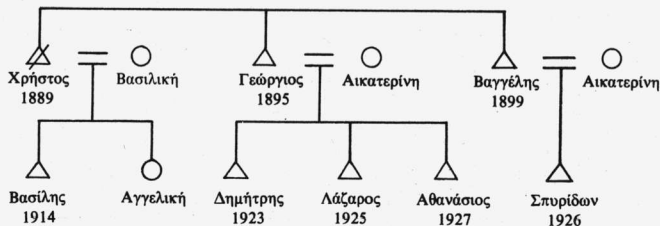
το 1898



το 1905



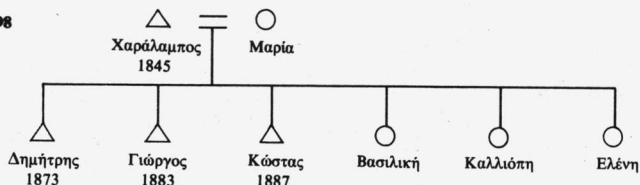
το 1929



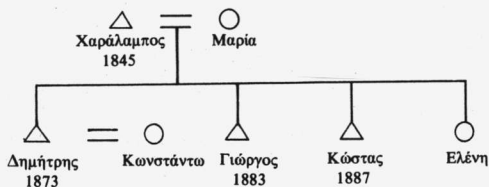
Η τρίτη οικογένεια ξεκινάει πολυπυρηνική με εκ πλαγίου συγγενείς, με τη μητέρα των δύο έγγαμων αδελφών Αθανασίου και Βασίλη και τα δικά τους παιδιά και καταλήγει το 1929 ξανά στην ίδια μορφή με τα παιδιά πια του Βασίλη. Ο κλάδος του Αθανασίου δεν αναφέρεται το 1929.

4. Οικογένεια Χαράλαμου Ψ.

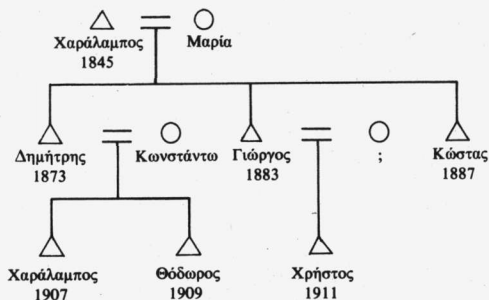
το 1898



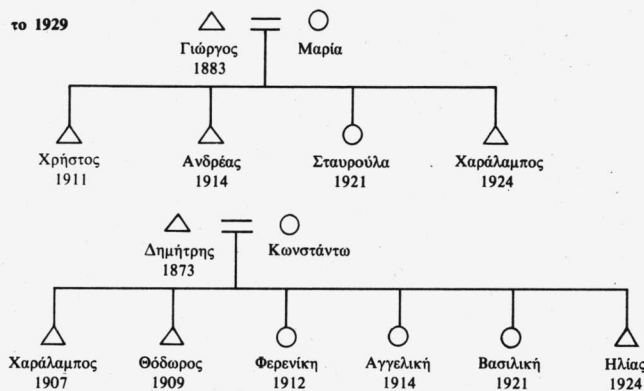
1905



1911



το 1929



Η οικογένεια του Χαράλαμπου Ψ. ξεκινάει ως πυρηνική το 1898 με το ζευγάρι και τα παιδιά τους, τρεις γιους και τρεις κόρες. Το 1905 γίνεται πολυπυρηνική· έχει παντρευτεί ο πρώτος γιος, ο Δημήτρης, και ζει μαζί με τους γονείς του, τους νεότερους ανύπαντρους αδελφούς του Γιώργο και Κώστα και την αδελφή του Ελένη. Η Βασιλική και η Καλλιόπη²⁸ πιθανότατα έχουν παντρευτεί και εγκατασταθεί σε άλλο νοικοκυριό, γι' αυτό δεν τις συναντάμε στην πατρική οικογένεια. Το Σχήμα του 1911 περιλαμβάνει τους άρρενες που προστέθηκαν στην οικογένεια· τους γιους, δηλαδή, του Δημήτρη και της Κωνσταντώς, καθώς και το γιο του Γιώργου, που είχε παντρευτεί στο μεταξύ, χωρίς ωστόσο να είναι βέβαιο ότι ζουν όλοι μαζί.

Το 1929, το αρχικό ζευγάρι (Χαράλαμπος και Μαρία) πιθανότατα δεν ζουν πια και οι γιοι τους έχουν πλέον χωρίσει τα νοικοκυριά τους. Βρίσκουμε δύο πυρηνικές οικογένειες, του Γιώργου και του Δημήτρη. Ο Κώστας δεν ξέρουμε τι απέγινε.

Για να μην κουράσουμε τον αναγνώστη αναφέροντας τη λεπτομερή σύνθεση των οικογενειών, όπου, πέρα από την ποικιλία των περιπτώσεων, οι μορφές επαναλαμβάνονται, θα αρκεστούμε στην απλή παράθεση των τύπων των οικογενειών που επεξεργαστήκαμε κατά τα τρία χρόνια της παρατήρησής.

28. Η σειρά τους μέσα στην οικογένεια προφανώς δεν είναι όπως φαίνεται στο Σχήμα. Αν δούμε ότι ανάμεσα στη γέννηση του Δημήτρη και του Γιώργου μεσολαβούν 10 χρόνια, λογικά η Βασιλική και η Καλλιόπη έχουν γεννηθεί σ' αυτό το διάστημα. Επειδή όμως στα δημοτολόγια του 1898 και 1905 δεν υπάρχει χρονολογία γέννησης για τις γυναίκες και απλώς αναγράφονται μετά τους άντρες, γι' αυτό και στα Σχήματα εμφανίζονται στο τέλος.

| | | | |
|------------------------|-----|-----|------------------------|
| Οικογ. Βασίλη Ν. | 5Αβ | 5Αβ | — |
| Οικογ. Σπύρου Κ. | 5Αβ | 5Αβ | 3Β, 3Β, 3Β, 3Β, 4Α, 3Δ |
| Οικογ. Βαγγέλη Κ. | 5Βα | 5Βα | 3Β, 5Αα, 3Δ, 3Β |
| Οικογ. Κώστα Σ. | 4Α | 5Αβ | 3Β, 3Β, 3Β, 3Β, 3Β |
| Οικογ. Βασ. Α. | 4Α | 5Ββ | 6 |
| Οικογ. Φώτη Α. | 5Αβ | 5Αα | 3Β, 5Ββ |
| Οικογ. Δημήτρη Ρ. ή Ν. | 5Αβ | 5Αβ | — |
| Οικογ. Κώστα Π. | 5Ββ | 5Βα | 4Α, 3Β, 3Β |
| Οικογ. Δημήτρη Ν. | 5Ββ | 5Ββ | 3Δ |
| Οικογ. Σπύρου Α. | 5Βα | 5Γ | 5Αβ, 4Α, 3Β |
| Οικογ. Απόστολου Π. | 3Β | 4Α | 3Β, 3Β, 3Β, 4Α |
| Οικογ. Γιώργου Γ. | 4Α | 5Αβ | 4Α, 5Αβ, 3Β, 3Β |
| Οικογ. Βασίλη Ζ. | 5Αβ | 5Ββ | 3Β, 3Β |
| Οικογ. Απόστολου Ζ. | 5Αα | 3Β | 3Β, 3Α |
| Οικογ. Γιώργου Ζ. | 4Α | 5Βα | 4Α |
| Οικογ. Γιώργου Μ. | 5Αβ | 5Αβ | 3Β, 3Β, 5Αβ |
| Οικογ. Κώστα Σ. | 5Ββ | 5Ββ | 5Ββ |
| Οικογ. Ιωαν. Ρ. | 4Α | 5Ββ | 5Αβ |
| Οικογ. Δημήτρη Γ. | 5Αβ | 5Αβ | 5Ββ, 6 |
| Οικογ. Δημήτρη Μ. | 5Αβ | 5Αβ | — |
| Οικογ. Δημήτρη Ψ. | 5Ββ | 5Ββ | 3Δ |
| Οικογ. Δημήτρη Π. | 5Αβ | 5Ββ | 3Δ, 3Δ, 3Α |
| Οικογ. Δημήτρη Γ. | 5Ββ | 5Ββ | 3Γ, 4Β |
| Οικογ. Νικολάου Τ. | 4Α | 5Ββ | 3Δ |
| Οικογ. Γεωργίου Μ. | 5Βα | 5Βα | 3Β, 3Δ, 4Α |

Όλες οι παραπάνω οικογένειες έχουν το κοινό γνώρισμα να αριθμούν πάνω από 10 μέλη το 1905, γι' αυτό και είναι όλες πολυπυρηνικές και τις περισσότερες φορές ήταν πολυπυρηνικές και το 1898. Το 1929 χαρακτηριστικά εμφανίζεται τάση διάλυσης της πολυπυρηνικής οικογένειας, πράγμα που ήδη φάνηκε στην ανάλυση του Α' μέρους (Πίνακας 3), όταν ταξινομήθηκαν οι οικογένειες του 1929.

Στη συνέχεια μελετήσαμε οικογένειες που το 1929 ήταν πολυπυρηνικές και τις εντοπίσαμε στο δημοτολόγιο του 1905.

Από αυτή τη διερεύνηση, βρήκαμε τα ακόλουθα:

Οικογένεια Κων/νου Α
1929: 5Α

1905: 3Β

ο Κων/νος με το γιο του
και τη γυναίκα του γιου του

ο Κων/νος με το γιο του
και τρεις κόρες

Οικογένεια Μαρίας Κ
1929: 5Ββ

1905: 4Α

η Μαρία με δύο γιους
έγγαμους και εγγόνια

η Μαρία με τον άνδρα της,
τους μικρούς γιους και τη
μητέρα του αρχηγού

Οικογένεια Κων/νου Γ
1929: 5Αα

1905: 3B

οι γονείς με ένα έγγαμο
γιο και εγγόνι

οι γονείς με ένα γιο και
μία κόρη σε μικρή ηλικία

Οικογένεια Χρήστου Κ
1929: 5Αα

1905: 3B

οι γονείς με ένα έγγαμο
γιο και εγγόνια

οι γονείς με τους δύο
μικρούς γιους

Η οικογένεια του άλλου γιου που πέθανε, δηλαδή
η χήρα του με δύο παιδιά, ζει σε άλλο σπίτι

Οικογένεια Χρήστου Β
1929: 5Αβ, 3B, 4A

1905: 5Bβ

ένας αδελφός με τον
ένα γιο έγγαμο και
τον άλλο άγαμο.
ο δεύτερος αδελφός με τη
γυναίκα του και τα παι-
διά του
ο τρίτος έχει πεθάνει, η
γυναίκα του ζει με τον γιο
της και τη νύφη της

2 αδέρφια έγγαμα, 1 άγαμος,
τα παιδιά και η μητέρα

Οικογένεια Μαρίας Γ.
1929: 5Bβ

1905: 4B

Η Μαρία με τα παιδιά της
παντρεμένα και τα εγγόνια
της

Ο σύζυγος της Μαρίας με
την ίδια, την κόρη του
και τον μικρό αδελφό του

Από όλη αυτή την παρηυσίαση προκύπτει ότι οι τρεις κυριότερες μορφές οργάνωσης του νοικοκυριού (οι κατηγορίες 3, 4 και 5 κατά Laslett) εμφανίζονται η μία ως συνέχεια της άλλης, εφόσον παρατηρήθηκαν περιπτώσεις πυρηνικών οικογενειών που μετατράπηκαν σε πολυπυρηνικές και το αντίθετο.

Οι διάφορες μορφές οικογενειακής οργάνωσης που διαδέχονται η μια την άλλη αποτελούν στην ουσία φάσεις του κύκλου ζωής των οικογενειών που οδηγεί τις πυρηνικές οικογένειες σε πολυπυρηνικές και στη συνέχεια ξανά σε πυρηνικές. Όλες οι οικογένειες σ' αυτή την τριακονταετία περνούν από τη φάση της σύνθετης οικογενειακής οργάνωσης.

Τα στοιχεία μας δεν επιτρέπουν τη διευκρίνιση της περιοδικότητας εμφάνισης της κάθε μορφής, ούτε της διάρκειάς της. Δημογραφικές μεταβλητές, όπως η ηλικία του γάμου, ο αριθμός των αρσενικών παιδιών, η σειρά γέννησής τους, επηρεάζουν αναμφισβήτητα τον κύκλο ζωής της οικογένειας. Τα στοιχεία αυτά όμως είτε λείπουν εντελώς (χρονολογία γάμου) ή είναι ελλιπή και αναξιόπιστα (αριθμός παιδιών, σειρά γέννησης, χρονολογία γέννησης των γυναικών) και έτσι δεν μπορούμε να προχωρήσουμε την ανάλυση.

Εξάλλου, το διάστημα που μεσολαβεί ανάμεσα στις καταγραφές του 1905 και 1929 είναι αρκετά μεγάλο ώστε δεν μας επιτρέπει να εντοπίσουμε πότε και πώς «χωρίζουν» οι σύνθετες οικογένειες: χωρίζουν όταν πια γίνουν υπεράριθμα τα μέλη στο πατρικό σπίτι; Χωρίζουν μετά το θάνατο του πατέρα; Οποσδήποτε όλες οι περιπτώσεις συναντιούνται, η παράδοση όμως θέλει να χωρίζουν μετά το θάνατο των γονέων (του πατέρα), γι' αυτό άλλωστε, όπως είδαμε, το 1929 δεν υπάρχει καμία σύνθετη οικογένεια όπου να συνοικούν αδέρφια έγγαμα και άγαμα χωρίς κανένα γονέα.

Είναι αμφίβολο, εάν ξαναδημιουργήθηκαν μετά το 1930 σύνθετες οικογένειες στο Συρράκο. Εύκολα μπορούμε να υποθέσουμε πως τα πολυπυρηνικά σχήματα του 1898 και του 1905 προήλθαν είτε από πυρηνικά προηγούμενα είτε από άλλα σύνθετα της πατρικής οικογένειας. Δεν βρέθηκαν άλλα ιστορικά στοιχεία που να αντικρούουν τις υποθέσεις ή τα συμπεράσματά μας. Αντίθετα, από την επιτόπια έρευνα οι συζητήσεις με τους Συρρακιώτες έδειξαν πόσο διατηρείται ζωντανό το καθεστώς της σύνθετης οικογένειας στη συλλογική τους μνήμη που καλύπτει βάθος έως και τριών γενεών.